

0/12

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 4 / ÅRGÅNG 24 / DEC. 1949

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Aagaard, P.</i> : Nordisk tidebönskonvent i Trondheim	86
<i>Adell, A.</i> : Alternativa introitusmelodier	1
— » — Sammanträde med Nordiska nämnden	85
— » — Tidegårdens hymner i svensk medeltid	41
— » — Anmälan	128
<i>Carlsson, S.</i> : Körarbete 1948	14
<i>Cnattingius, B.</i> : Albertus Pictor	33
<i>Fehn, H.</i> : De historiske forutsetninger for en fornyelse av den menighetsmessige bønn	66
— » — Tidegården i Norge	25
<i>Fjellbu, A.</i> : I Nidaros domkyrka	65
<i>Hellenström, A. O. T.</i> : Kyrkoton	26
Kyrkosångens vänner	18
Laurentius Petri Sällskapet	24, 55, 117
Nordiska Nämnden för tidegård	58, 73, 85
<i>Peters, K.</i> : Sanct Olov	73
Recensioner	28, 61, 93, 118
<i>Rosendal, G.</i> : Om biskopsvigning i svenska kyrkan	26
<i>Schalin, O.</i> : Det medeltida gudstjänstlivet i Åbo	100

<i>Segelberg, E.</i> : Böjen edra hjärtan till Gud	104
<i>Stenberg, R.</i> : Kyrklig skrud och prydnad 1948	16
— » — <i>Albertus Pictor</i>	36
<i>Strömberg, B.</i> : Stiftet som liturgisk enhet	82
— » — <i>Litanian Christus vincit</i>	110
<i>Wiking, Bo-Sture</i> , <i>John Donne</i> : Korset	97
<i>Vos, W.</i> : Den liturgiska rörelsen inom den reformerta kyrkan i Nederländerna	46
<i>Ahlén, Waldemar</i> : Svensk orgelkonst under 1948	11

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
 KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM
 SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:
 KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
 i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 175 00. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4 50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Komminister Bo-Sture Wiking, Skönberga: Korset, övers. av J. Donnes dikt. — Domprost O. Schelin, Borgå: Det medeltida gudstjänstlivet i Åbo domkyrka. — Pastor Eric Segelberg, Uppsala: Böjen edra hjärtan till Gud. — Docent B. Strömberg, Lund: Litanian Christus vincit i Lund. Till Laurentius Petri Sällskapets medlemmar. — Recensioner. — Intendent B. Cnattingius, Linköping och musikdirektörerna Jan Henrik Åberg, Skövde och Lars Edlund, Tranås. — Anmälan.

A. MAGNUSSONS ORGELBYGGERI

GÖTEBORG

PIPORGLAR

Telefoner:

15 12 79, 16 59 29

SVENSKT

KVALITETSARBETE

enligt klassiska principer och tillförlitliga konstruktioner med karaktäristisk och ekonomisk disposition och konstnärlig intonation. Ombyggnader och restaureringar av äldre verk samt anläggningar för elektrisk bälgdrift utföres. Dispositioner och kostnadsförslag på begäran.

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING.

Tillverkar piporglar,

som utmärka sig för största hållbarhet

samt god »orgelmässig» ton.

Mångårig erfarenhet.

**ORGELBYGGARE
GÖTEBORG**

Postadress:

KOMMENDÖRSGATAN 12

Telefoner:

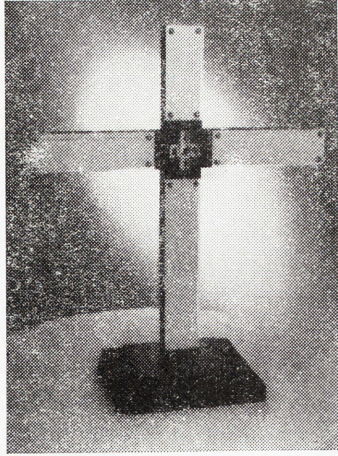
BOSTADEN 14 26 38

FABRIKEN 14 93 38

Köhler's

AN KLICHÉER

ST. NYG. 54 • T 10842 • 16734 • MALMÖ

*Altarkors i Söderköpings kyrka
utfört av Wiven Nilsson, Lund.*

John Donne: KORSET

*Har Kristus valt och fattat korset, då —
vem vore jag, om jag hans bild därpå
och korset själot, hans stod, förneka djärvdes?
Hur kunde det, som där åt mig förvärvdes,
förbliva mitt, om jag med vrångt förakt
det altar såge, där han offret bragt?
Det bar ju släktets hela syndabörda,
men bär det ock den synd att icke vörda
men håna det? Nej, om jag vände bort
min blick från korset, skulle inom kort
det straff, som Kristus där i nåd avvände,
på nytt min själ försänka i elände.*

*Ej någon lag, på falska grunder fäst,
ej heller någon högst vältalig präst
i predikstoln skall mig från korset vända.
Det får ej ske! Det skall mig icke hända!
Ty bleve Kristi kors mig undanryckt,
strax av ett annat kors jag bleve tryckt.*

*Ja, intet kors förvisst kan tyngre väga
än det att intet känna, intet äga.*

*Kan korset plånas ut: Guds instrument,
åt mig antvardat i hans sakrament?
Vem binder mina armar? Dem jag sträcker
till öppnad famn; då ser du och upptäcker
i min gestalt den heliga symboln.
Se skeppets mast och rå: på mörka moln
kring havets bryn de samma tecken etsa.
Se fåglarna, som runt om tornet kretsas:
var vingad varelse ger skönt gestalt
åt detta kors. Det skönjes överallt,
ty Gud har allestädes i naturen
till andakt låtit teckna korskonturen.
Från pol till pol, varhelst en longitud
en breddgrad skär, vi möta korsets bud.*

*Ett kors dig lägges på, när kroppen lider,
ett kors du bär i själens svåra tider.
Men båda tjäna dig till bättre bot,
om dem du drager utan agg och knot,
än någon drog ur apotekarns kista.
Det bor en hälsokraft, som ej skall brista,
i varje kors, som ödmjukheten bär,
tills Herrrens råd med bördan uppnått är.
En konstnär säges se i träet redan
den bild, som med sin kniv han snidar sedan.
Hans värv är alltså det att göra fri
från höljet den figur, som göms däri.
Så låt ock du ditt kors det syfte följa
att bryta loss de stycken, som fördölja
i dig Messias' bild, att den står fram
i dig till vittne om Guds rena Lamm.*

*Men lik en styv kemist, som lömskt bedriver
det brott att prägla falska mynt, så bliver
ej sällan självförnekelsen ett sken,
som täcker självbehagets döda ben.
En stolthet, som av ödmjukheten födes,*

ett monster är, varav all nåd förödes.
 Så korsar öfver all din fromma fröjd,
 varmed du vandrar under korset nöjd!
 Med tjocka streck stryk öfver din beskådan
 av denna dygdestråt! Märk själavådan!
 Ty om ditt öga runt om korsets stam
 blott letar njutbar frukt men skyr dess skam,
 då är du liksom Edens par bedragen,
 i ormens snara snärjd, tillfångatagen.
 Långt bättre sker, om korsets bittra lut
 får ur ditt veka hjärta plåna ut
 all smak för själviskt sökt och njuten heder.
 Ja, rätt den beder, som om korset beder.

Ty korset korsar öfver ögats lust,
 och korset dämpar hjärtats rädda pust
 (det flämtar — ack, så ängsligt som en groda,
 så snart det ser en fara för sitt goda).
 Märk sist, att hjärnans valv är fogat så,
 att i suturen korsets linjer stå.
 Därav för dina tankar givs en regel:
 de skola hållas upp mot Kristi spegel.
 Vadhelst i dem, som med förvrängda drag
 av rätt och sanning kränker korsets lag
 och som med kvick esprit försöker skyla
 ett hårt och obarmhärtigt hjärtas kyla
 — all tankekonstens synd av sådan sort
 i korsets stränga ljus må dömas bort!

Var ivrig om ditt kors men ej om andras!
 Ej döme du, hur deras väg skall vandra:
 med lindrigare eller tyngre lott
 än den, som du av Herrens hand har fått.
 Men lovligt, medan Herrens råd vi vörda,
 det är oss ju att lätta nästans börda,
 ty så bär Kristi kors sin rätta frukt.
 En offergård med välbehaglig lukt
 åt jords och himmels konung vi hembära,
 när detta kors med ord och tjänst vi ära.

John Donne (1573—1631), domprost i S:t Paul i London 1621 till sin död, var en av sin samtids många stora skalders och har på senare tid framstått som en av dess allra största, tack vare intensiteten och djupet i hans känslor och tankeliv och den oförställda öppenheten, varmed han formar detta liv i dikt. Tidigare mest upptagen med erotiska och satiriska motiv ägnade han sig sedan med oförminskad kraft åt religiös lyrik, där ej minst lidandes- och dödstankarna spela en stor roll, i samband med en Gudshängivelsens mystik. Även som predikant yttrade han sig med personlig frihet och djup lärdom. — En god svensk essay om honom kan läsas i Bonniers Litterära Magasin årg. XIV, 1945.

Efterföljande dikt »The Crosse» är översatt i originalets versmått, dock med den skillnaden, att kvinnliga rimpar här omväxla med manliga; Donne har blott de sistnämnda. Hos honom förekommer ej heller någon strofindelning; den här försökta vill markera huvudtankarnas skridning. Donnes stil är ytterst knapp och epigrammatisk, och översättningen har måst bliva längre än originalet samt här och var förbehålla sig en viss frihet gentemot detta. — Det polemiska draget i början: en lag, »på falska grunder fäst» etc., riktar sig givetvis mot tidens puritanska kalvinism med dess avoghet mot korsbilder och korstecken.

Översättningen dedicerats till det nya altarkors, som i påskas skänktes till altaret i Söderköpings S:t Laurentii kyrka.

Bo Sture Wiking.

Det medeltida gudstjänstlivet i Åbo domkyrka.

J. Rinne, Turun tuomiokirkko keskiaikana, II Altarit ja kirkolliset toimitukset (= Åbo domkyrka under medeltiden, II Altarna och de kyrkliga förrättningarna). Åbo 1948.

Professor Rinne har tidigare flitigt sysslat med Finlands medeltid, bl. a. har han utgivit ett digert arbete om biskop Henrik, »Finlands apostel». På 1920-talet ledde han restaureringen av Åbo domkyrka och utgav därefter en ingående skildring av dess olika

byggnadsskeden och arkitektur. Den första delen utkom under pågående krig. Den senare delen, som härmed föreligger, handlar om domkyrkans altaren jämte prebenden samt om de kyrkliga för rättningarna vid dessa. Då arbetet föreligger endast på finska, ges i det följande några upplysningar om dess innehåll.

När kyrkan först togs i bruk på 1240-talet, torde där ha funnits endast *huvudaltaret*, *sockenaltaret* och *prästaltaret*. När den på 1290-talet blev domkyrka tillkommo ytterligare *Johannes döparens altare*, *St Laurentiusaltaret* och *St Olofsaltare*, båda dessa i södra sidoskeppet. Möjligen inrättades också mitt emot dessa *St Michaels* eller *änglarnas altare* samt i samband med inrättande av en fattigstock *St Martins altare*. Jubelåren 1300, 1350 och 1400 blevo synnerligen inbringande för kyrkan och efter de två senare tillkommo många prebenden jämte altaren. På 1300-talet behövdes 5—7 lantgårdar för underhåll av en prebendepräst. Senare behövdes flera. Helga Lekamens prebende ägde 34 gårdar och Alla Helgons prebende 43 lantgårdar. Bland prebendedonationer märkes t. ex. en av Klas Lydikeson Djekn av år 1435, vilken gjorde en donation som bot för att han innebränt sin hustru Elina, känd och omsjungen i den finska folksången »Elinan surma» (=mordet på Elina).

Ett *St Georgs* altare fanns nära ingångsdörren för insamling av medel till underhåll av de spetälska. Ett andra *St Martinsaltare* inrättades omkring 1480 i det då nybyggda *Allhelgonakoret* (=det nuvarande högkoret). Bland övriga altaren jämte prebenden må nämnas: Under biskop Hemming främjades helgondyrkan med nationella motiv, t. ex. genom inrättande av *St Sigfridsaltaret* (första kända testamente och prebendat 1365). Ett *Sta Katarinakapell* invigdes 25. 11. 1380, men altare hade hon ägt lika länge som den föregående. *St Katarinaprebendet* var ett kanikprebende men tilldelades archipresbytern fr. o. m. 1490. *St Nicolaus* altare underhölls av stadens äldsta gille. Ett *Sta Barbara altare* inrättades av Magnus Tavast i Katarinakoret. Ett *St Bartholomaeusaltare* grundades 1374 men erhöll eget kapell och egen prebendat år 1400. *St Henriks* och *St Eriks* altare inrättades något av åren 1386—1400. *St Erik* var domkyrkans skyddshelgon. Lars och Olofs altare fick tidigt som tredje firningsämne *St Vincentius*. Det gamla dopaltaret s:rum *Johannis baptistæ & Johannis evangelistæ* erhöll prebendedonationer till jubileumsfesten 1400. *St Andreas* och *Sta Annas* altare grundades 8. 3. 1416. *Trinitatisaltaret* erhöll sin första prebendedonation 1414 och samma år *Petri & Pauli* altare. Altare

corporis Christi, som planerats sedan Bero Balcks tider, grundades 11. 11. 1421 av Magnus Tavast och invigdes 1425. Donatorn bestämde härvid 5 veckomässor att hållas: måndagar en sjungen mässa de corpore Christi och en annan de fidelibus (d. v. s. till donatorns, hans föräldrars samt altarets övriga donatorers minne), till de heliga änglarna, en till Sta Birgitta. Dessutom skulle årligen en sjungen själamässa hållas med procession de fidelibus (se ovan) jämte vigilia kvällen förut och en sjungen mässa dagen efter. *Själakoret* jämte altare hade avseende på de fattiga i Åbo Själagård, prebendet stiftat troligen före 1421 hade 23 gårdar och 7 ängar. *Sta Gertruds* altare och gille (resandes, fattigas och gravarnas beskyddarinna) gynnades i Åbo av tyskarna och Hansan samt var avsett för välgörenhet bland samhällets bottenkikt. *Tre Konungars* altare och gille hyllades av biskoparna, ärkediakonerna, kanikerna och prästerna, riddare, väpnare, borgmästare och råd samt borgarna. Altaret invigdes 1449. Altare »*XI milia virginum*» & *de Sta Ursula* grundades 1455 och hade ett brödraskap, öppet även för kvinnor. Kustskepparnas helgon *St Erasmus* hade ett altare och brödraskap, altaret färdigt 1466. Vid altare *Sti Salvatoris* firades *Inventio crucis* festerna. *St Antonius-, Fabianus- & Sebastianusaltaret* var troligen från Magnus Tavasts tid. *St Christoffers* altare hade funnits utanför kyrkans altarvägg (fragment av målningar ha blottats), men flyttades in i det nya *Allhelgonakoret*. En tillbedjan inför detta altare skulle för dagen bevara för en ond bråd död. *Maria Magdalenas* altare invid högkoret var det sista som vid processioner passerades före Helga Lekamens altare. *St Stefanusaltaret* var bland domkyrkans äldsta men omnämnes första gången 1412. *Sta Margareta*, som var de gravidas beskyddarinna, hade sitt altare nära dopaltaret i Joh. döparens kor, likaså fanns där *Sta Veronicas altare*. Vidare bör nämnas sakristians altare, Credo-gruppen, en serie apostlabilder uppsatta på de sex åttkantiga pelarna, spelade en viss roll vid processioner.

Biskop Konrad Bitz invigde samtidigt senast i början av år 1485 Allhelgonakapellet och dess huvudaltare samt 11 altaren i kyrkan, som inrättats eller flyttats. Den sista stora katolska fest, som firades i domkyrkan var biskop Hemmings gravaltares invigning, hans salighetsförklaring samt kistläggning.

Professor Rinne beskriver vidare domkyrkans utrustning med »skrud», d. v. s. altarkläder, mässkläder och altarredskap, s. k. kalkar, ciborier m. m. Av kalkarna finnas bevarade den s. k. Ejby-

kalken, som Otto Ruud hade rövat och fört till Danmark, därifrån den återgivits. St Johannes altares kalk, som äges av Pedersöre kyrka, St Lars altares kalk, som åter äges av Nykarleby kyrka, Henriks altares kalk (bara foten) i Honkilax kyrka, därjämte kalkar i Lohteå och Solv kyrkor. Huru ha dessa vandrat dit? Måne dessa beslagtagits vid Gustav Vasas silverkonfiskationer och sedan sålts till kyrkor eller kapell i landsorten?

Från domkyrkan har bevarats föreskrifter angående kortjänsten, klockringning, gudstjänsttider, m. m. Förf. gör reda för dessa, delvis ingående, så långt det är möjligt. Rinne menar att dekanämbetet har tillkommit för att hålla reda med gudstjänsterna, särskilt sedan »Horae beatae Virginis» inrättats i Åbo. Han gör reda för den stora liturgiska börda, som bars av prästerna genom de många mässdonationerna och dagliga obligatoriska gudstjänsterna. Han menar att övervakare av de liturgiska förhållandena voro först ärkedjåknen, sedan dekanen. Varje fredag kl. 12 fördelades den kommande veckans liturgiska uppgifter bland prästerna. Veckans sångledare kallades »horista» och den tillfälliga ledaren i enskilda gudstjänster och partier »primus cantor», »secundus cantor», »tertius cantor» o. s. v. utan att cantorstiteln i Åbo betydde något särskilt ämbete. Förf. säger, att många av de bevarade föreskrifterna förstodos endast av dem, för vilka de voro avsedda och som kände traditionerna. Han gör dock ett försök att förteckna veckans gudstjänstuppgifter. Särskilt tillstånd hade utverkats att hålla mässor före solens uppgång, emedan man eljes icke hade hunnit med ordningen för dagen. »Summa missa» eller högmässan hölls i Åbo kl. $\frac{1}{2}$ 9 eller 9 f. m., men under fastetiden kl. 10 eller 11. Prim-mässan hölls före soluppgången (vintertid) och inför Helga Lekamens altare i sockenbornas närvaro. Rinne menar att folket kommunicerade vid högmässan efter prästerna, men att under midfastetid hade ordnats skilda kommunioner för folket kl. 13. I alla landets kyrkor skulle årligen 4 gånger i året hållas mässor »pro benefactoribus Ecclesiae». På kyrkans »dedicationsdag» skulle alla välgörarna uppräknas vid huvudkorets läspulpet och en begravningsfest med mässa och vigilia skulle hållas för dem. Flera mässor måste nog hållas samtidigt dagligen för att hinna med alla föreskrivna eller beställda mässor.

Sist gör förf. reda för begravningsätt och gravar samt gravstenar. Det är således en myckenhet av detaljvetande, som gömmes i detta arbete, vilket därtill belyses av talrika bilder. Det har varit

som ett mosaikarbete att sammanfoga de spridda och delvis otydliga uppgifterna i urkunderna. Många luckor finnas i dem. De oklarheter, som framträda i föreliggande arbete, bero också till stor del på oklarheter i källorna. Man hade dock gärna sett, att arbetet varit så uppställt, att de kronologiska upplysningarna i vissa avseenden fått bättre än som skett vara ledande för uppställningen. Det hade varit intressant att här konfronteras med David Lindquists forskningar från Stockholms kyrkor och med utländska källor. Men man har hela tiden på känn, att förf. ändå ligger synnerligen väl inne i parallellförhållanden, utan att man dock har rätt att av honom begära specialkunskap i alla detaljfrågor. Vi beklaga, att föreliggande standardverk icke föreligger på ett för utlandet mera känt språk. I varje fall måste man ge erkännandet, att prof Rinne gett ett utomordentligt medel till kännedomen av Finlands medeltida kyrkoskick. I en tredje del har förf. lovat ge ytterligare upplysningar om Åbo domkyrka som organ för stiftsstyrelsen, och skall denna del förses med nödiga sakregister, som ännu saknas.

Olav D. Schalin.

Böjen edra hjärtan till Gud.

Dessa ord som bruka inleda välsignelsen i den svenska mässan synas väl mången svårförståeliga. Det fordras en ganska omfattande historisk undersökning för att förstå deras uppkomst.

Den romerska liturgien brukar sedan urminnes tider en bön som numera blott är bevarad i fastan. Dess namn är Oratio super populum, bön över folket. Den brukar inledas med diakonens uppmaning: Humiliate capita vestra Deo, ödmjuken edra huvuden inför Gud. Det visar sig emellertid att denna formulering, som genom det nuvarande Missale Romanum gjorts allmänt känd, i äldre tider icke varit den allenarådande. Det nyligen återutgivna Missale Lundense har en annan lydelse: Inclinate capita vestra Deo, böjen edra huvuden inför Gud. Den lundensiska formeln var, som framgår av tabellen (s. 106) allmänt spridd i Norden och stora delar av Kontinenten. I Norden voro Upsala och Åbo undantag. Den romerska formeln sträcker sig via Frankrike till England.

Varför ha dessa två traditioner uppkommit? För att besvara den frågan måste vi söka finna äldre belägg för båda typerna. Tyvärr lämna oss de gamla sakramentarierna i sticket. De nämna väl lydelsen av bönerna men förutsätta kultrop av detta slag som välbekanta. Men där liturgierna tiga tala predikanterna och skalderna.

Den latinske skalden Commodianus, vars levnadsöden äro ganska okända, men tros hava varit bördig från Syrien och enligt somliga levat inemot år 300, enl. andra på 400-talet, har i en dikt *Ministris* besjungit diakonens gärning. Där heter det:

Rebus in diversis exemplum date parati;
Inclinate caput vestrum pastoribus ipsi:
sic fiet, ut Christi populo sitis probati.¹⁾

(Varen beredda att på skilda vis föregå med gott exempel. Böjen själva edra huvuden för prästerna: därigenom skolen i befinnas väl skickade inför Kristi folk.)

Här möter givetvis en återklang från gudstjänsten och vi kunna förmoda, att orden, som Commodianus kände därifrån, voro *Inclinate* etc.

Den icke-romerske Pseudo-Augustinus anspelar även på detta liturgiord, då han i en predikan säger: *Astant ecce piissimi principes, uni servientes, ut omnibus dominantur; inclinantes Deo capita, ut eis universitas gentium colla submittat; offerentes soli deo munera, ut omnium nationum consequantur tributa.*²⁾ (Se, fromma furstar äro tillstädes, tjänande den Ene, att de skola härska över alla; de böja sina huvuden inför Gud, för att alla folk skola böja sig inför dem; De offra åt Gud allena gåvor för att de skola få skatter från alla folk.)

I *Passio Firmii et Rustici* möter följande passus: *dii... quibus vos cervices inclinatis daemonia sunt.*³⁾ (Gudarna för vilka ni böja edra huvuden äro onda andar.)

Ett tecken på att den ursprungliga formen även i Rom varit *Inclinate*, är lydelsen av den efterföljande bönen på askonsdagen i t. ex. *Sacr. Greg.*: *Inclinantes se domine majestati tue, I det de böja sig för ditt majestät, o Herre.*⁴⁾

Dessa citat må anses tillräckliga för att belägga formeln *Inclinate's* förekomst i den latinska ritens första århundraden utanför och i viss mån i själva Rom.

Det äldsta belegget för *Humiliate* synes vara att finna i *Ordo Romanus I.*⁵⁾

¹⁾ Corp. Script. Eccl. Lat. 15 s. 97. *Instructionum liber II XXVII.*

²⁾ Pseud. Aug., *sermones* ed Mai, 99, 3.

³⁾ *Acta Sanctorum* ed Bolland, p. uppl. kap. 8.

⁴⁾ Wilson, *The gregorian sacramentary* s. 26.

⁵⁾ PL LXXVIII C 949.

INCLINATE

Linköping
Strängnäs

Hafniense
Nidrosiense

Scalholt

Sleswic
Sloterdijk
Bremen

Lübeck
Magdeburg
Regensburg
Mainz
Würzburg
Gnezen
Strigyn
Spirensē
Trajectense
Misenſe
Posen
Prag

Trier

Padua

HUMILIATE

Upsala
Abo

Ermia — Frauenburg

Salisburgh.
York
Hereford

Senensis
Antissiod
Ambianens
Bajocense
Carnotense
Aeduense
Biturigium
Aniciense
Meldensis
Remense
Le Bec
Lyra
Lyon
Paris

Bavonis Gand (Gent)

Valentiae

Rom
OR I
Cartus
Dominik
Benedict

Vi måste emellertid ägna oss åt ytterligare jämförande liturgi-forskning. På latinskt språkområde möta vi ytterligare en motsvarighet nämligen i den mozarabiska liturgien: *Humiliate vos benedictioni, ödmjukan eder till välsignelsen*. Den formeln motsvarar till sin användning närmast den i gallikanskt influerad medeltida rit brukliga pontifikalvälsignelsen, som även i Norden brukades och inleddes med *Humiliate vos ad benedictionem*.

Vi gå vidare till de orientaliska liturgierna. På byzantinskt område möter både i Johannes Chrysostomi, Basilius den Stores och presanktifikatliturgien: *tas kephalas hemön tō kyriō klinōmen* — låtom oss böja våra huvuden inför Herren. Stundom möter varianten: *böjen edra huvuden etc.*

I Alexandria har den grekiska Markus-liturgien samma ord som de byzantinska. Med dem stämma de tre koptiska liturgierna överens. Jakobsliturgien i dess skilda utgestaltningar på grekiskt, syriskt och georgiskt område ansluter till denna tradition. Den armeniska liturgien har en ganska fri översättning eller nybildning.

Canones Ecclesiastici, Hippolytus kyrkoordning, som varit väl känd icke minst i Egypten, har en utvidgad ordalydelse, som anknyter både till de apostoliska konstitutionerna, den mozarabiska liturgien och den efterreformatoriska svenska. De tre översättningarna till koptiska, etiopiska och arabiska ha alla samma lydelse: *Böjen edra huvuden inför Herren, att han må välsigna eder.*⁶⁾ En ytterligare utvidgad etiopisk form är nedan anförd.

Denna undersökning visar, att den ordalydelse, som bör hava legat till grund för den latinska liturgien bör hava varit: *tas kephalas hymön tō kyriō (tō theō) klinate*. Ordet *klinate* bör givetvis till latin ordagrant översättas: *inclinate*. Ordet syftar på den djupa bugning, som församlingen skall göra, när välsignelsebönen läses. Men denna bugning har givetvis en inre och andlig sida. Den syftar på den ödmjukhet, som besjälur den kristne, då han tager emot välsignelsen från Gud genom Guds tjänare. Därför är det icke egendomligt, att vi finna översättningar, som mera taga hänsyn till den andliga sidan. Vi ha redan nämnt den mozarabiska med *humiliate*, måhända hör även den armeniska hit; tydlig och mer intressant är en arabisk översättning från 500-talet, som kan till latin så översättas: *Humiliamini deo cum timore*, låten eder ödmjukas inför Gud med fruktan.⁷⁾ Andra orsaker till att en latinsk översättning med *humiliate* kom till kan tänkas vara inflytande från vissa bibelspråk i Vulgatas översättning: *congregationi pauperum affabilem te facito, et presbytero humilia animam tuam, et magnato humilia caput tuum* (Syrak 4:7). Vidare: *Et ideo humilia-*

⁶⁾ Horner, *The statutes of the apostles*. sah. s. 344, etiop. s. 143, arab. s. 277.

⁷⁾ Baumstark, *Eine ägyptische Mess- und Tauf liturgie*. Or. Christ. 1, 1901, s. 26—27.

mus illi animas nostras et in spiritu constituti humiliato, servientes illi dicamus etc. (Judit 8:16). Ännu ett exempel på tolkningen av denna rit, denna gång från grekiskt språkområde, må givas. Johannes Chrysostomus själv skriver: Därpå befalla vi dem dem att böja (klinai, inclinare) huvudena, ett tecken på att man lyssnar till bönerna, att Gud må välsigna dem. Ty icke är den en människa, som välsignar, utan genom dennes hand och hans tunga offra de närvarande sina huvuden åt konungen själv.⁸⁾

Vi kunna alltså sammanfatta så: den grekiska formen har i latinsk översättning funnit tvenne former. Olikheten består i sättet att översätta klinai. I ett fall översattes det ordagrant: inclinare, i ett annat i överförd betydelse med humiliare.

Den senare översättningen bör tänkas vara den yngre.

Var och när dessa översättningar uppstått kan ej med säkerhet avgöras. Måhända kan inclinare tänkas höra samman med Norditalien. På så vis skulle man lättare finna förklaring till formens utbredningsområde: norra och östra delen av den latinska ritens utbredningsområde med ungefär Rhen som västgräns. Ej heller kan den möjligheten förnekas att inclinare, som den ursprungliga romerska formen, blivit utträngd av den gallikanska varianten främst i Frankrike och länder där den gallikanska riten varit förhärskande.

Hur skall man finna en rätt översättning av dessa kultrop? Det synes blott finnas en: Böjen edra huvuden inför Herren (resp. Gud), av den romerska: Ödmjukan edra huvuden inför Gud. Församlingen uppmanas, att som tecken på sin ödmjukhet, böja huvudena inför Herren. Dölger framhåller att detta har sammanhang med den gamla solkulten⁹⁾. I Kyrkan får riten emellertid en helt annan mening. En liturgiskt oskolad människa skulle måhända mena, att denna bugning sker inför prästen, inför en människa. Det vore ju rena avguderiet. Den som förstår liturgiäns väsen vet, att det alls icke är något stötande i denna uppmaning. Prästen står ju i Kristi stad och ställe. Att detta icke är moderna liturgiteoretikers spekulationer, visar den förklaring, som givas av en gammal etiopisk mässa, som knappast kan vara besmittad av några modernistiska idéer: Inclinate capita vestra ante Dominum immortalem ut benedicat vos per manum servi sui sacerdotis¹⁰⁾. Böjen edra huvuden inför den odödlige Herren att han må välsigna eder genom sin tjänare prästens hand. Denna form synes vara en utvidgning av den vi funno hos Hippolytos.

Ropet inclinare, som ljudet i medeltidens svenska Kyrka, har icke tystnat. I varje högmässa kommer det åter. Hur det kommit dit är en särskild historia. Dess äldsta form känna vi från Olaus

8) In 2. ad Cor. Homilia II 8. PG 61, 404.

9) Sol Salutis s. 7 f.

10) Latinsk övers. i Migne PL CXXXVIII 928.

Petri: Böyer idhor hierta til Gudh och anammer welsignelse. Den är icke hämtad från Luthers Deutsche Messe utan, som man kunde förmoda, från Döbers nürnbergermässa. Där heter det: Neygt ewr herz zu Got, so will ich euch den segen geben¹¹⁾.

Det första ledet är en översättning av Incline etc. Huvud har emellertid »spiritualiserats» och blivit till hjärta. Därefter är det icke alldeles omöjligt att prestera den egendomliga översättningen av dativen, som ursprungligen betyder »inför» med »till». Växlingen huvud-hjärta är lätt förklarlig. Den sker med samma teknik som växlingen inclinare-humiliare. Den yttre ceremonien betecknar ju hjärtats ödmjukhet. I det ovan anförda syrakscitatet framträdde ju detta tydligt. Den spanske munken Bachiarius, som torde ha levat på 300—400-talen, lämnar i sin *professio fidei* ett gott exempel på samma sak: *Neque enim tam stulti sumus, ut quibus capita pro sanctificatione submittimus, his corda nostra humiliare nolumus.*¹²⁾ (Ty icke äro vi så dåraktiga, att vi icke vilja ödmjuka våra hjärtan inför dem, för vilka vi böja våra huvuden till att bliva helgade.) Ett visst inflytande på den nya reformatoriska översättningen kan 1. Kon. 8:58 ha utövat; där det om konungens välsignelse av sitt folk heter: Han må icke övergiva oss eller förskjuta oss, utan böja våra hjärtan till sig.

Det andra ledet, som Olaus Petri med större formkänsla översätter: och anammer välsignelse, saknar icke sina medeltida föregångare. Den finnes i den ovan anförda pontifikalvälsignelsens inledning: *humiliate vos ad benedictionem* eller dess mozarabiska motsvarighet. Sammanställer man *Incline* med det pontifikala *Humiliate* är det icke svårt att komma fram till Döbers eller ännu hellre Olaus Petri's formel. Den reformatoriska versionen är ingen nyhet i den liturgiska traditionen. Det egendomliga är att den framvuxit till ungefär samma ordalydelse som möter i den gamla Kyrkoordning från 200-talet, som vi bruka nämna med Hippolyti namn. Någon påverkan från den kyrkoordningen kan man knappast förmoda, att Döber rönt.

Den svenska varianten kan knappast anses god. Den är nära nog oförståelig. Det finns ju kyrkobesökare och måhända även någon ordets tjänare, som tänker, och undrar vad det är att böja sitt hjärta till Gud. En språkligt klarare och liturgiskt mera korrekt form skulle vi vinna genom att i anslutning till Hippolytus säga: Böjen edra huvuden inför Gud och mottagen välsignelsen.

Eric Segelberg.

¹¹⁾ Smend, Die evangelischen deutschen Messen bis zu Luthers deutschen Messe s. 170.

¹²⁾ PL XX 1035 B.

Fyra kantorer vid pulpiten sjunga laudes inför den sittande biskopen. Ur ett pontifikale från Bibliothèque Sainte—Geneviève, ms 143, fol. 247 vo.

Litanian Christus vincit i Lund och de gallikanska laudes.

När ärkebiskop Eskil den 1 september 1145 invigde Lunds domkyrka, vidtog han vissa åtgärder för att organisera gudstjänstlivet i det nya kyrkorummet. Han överlämnade till kyrkan åtskilliga föremål av liturgisk karaktär såsom mässhakar, korkåpor och mässkjortor. Men han utfärdade också vissa bestämmelser om själva gudstjänsten. I dessa bestämmelser finnes en passus, som fångar uppmärksamheten. Sedan det talats om kantorernas uppgifter, fortsätter texten: »Et duo ex fratribus suo loco letaniam christus vincit dicant». (Diplomatarium Svecanum 1:35.) Två av bröderna skulle sjunga litanian Christus vincit på dess plats. Vad är litanian Christus vincit?

Orden Christus vincit utgöra givetvis den gängse förkortningen på en för samtiden välkänd liturgisk formel, som ej behövde någon

närmare presentation för läsaren av texten. Man kan också vara viss om, att de utgjorde begynnelseorden till formeln i fråga, liksom Gloriasången i mässan benämnes med begynnelseorden *Gloria in excelsis*. Denna liturgiska formel *Christus vincit* kallas vidare för en litanian, vilket betyder, att den har en responsorisk karaktär med en växelverkan mellan de två bröderna och kören.

Texten upplyser icke direkt om, i vilken gudstjänst litanian *Christus vincit* skulle fördragas av de två bröderna. Det nämnes blott, att den skulle fördragas »*suo loco*». Det är emellertid icke svårt, att närmare bestämma, i vilken gudstjänst den skulle ha sin plats. I texten redogöres för de gåvor, som de olika officianterna skulle mottaga ur ärkebiskopens hand. Där nämnas de, som sjunga *Christus vincit*, diakonen och subdiakonen, som sjunga respektive evangelium och epistel samt de kantorer, som sjunga graduale och alleluja. Dessa kantorer, som sjunga graduale och alleluja tjänstgöra naturligtvis i mässan. Diakonen och subdiakonen, vilka sjunga evangelium och epistel höra också till mässan. Då *Christus vincit* förekommer i detta sammanhang, är det tydligt, att denna litanian har sin plats i mässan.

Frågan är nu, på vilken punkt i mässan *Christus vincit* sjöngs. Texten säger blott, att den skulle föredragas »*suo loco*». Det var självklart var dess plats var, det behövdes inga närmare kommentarer. Det är emellertid möjligt, att med ledning av uppgifterna i texten approximativt bestämma dess ställning inom mässordningen. När de gåvor som de olika officianterna skulle mottaga ur ärkebiskopens hand uppräknas, sker detta i en bestämd ordning. Först nämnas gåvorna i samband med *Christus vincit*, därefter till diakon och subdiakon som läsa texterna och slutligen till kantorerna, som sjunga graduale och alleluja. Denna ordning återger så till vida den verkliga ordningen i mässan, som det är tydligt, att litanian *Christus vincit* har kommit före lektionerna och graduale med alleluja.

Denna mässa, vid vilken *Christus vincit* skulle sjungas före lektionerna, var en högtidlig mässa, då den enligt texten förutsatte kör, kantorer, subdiakon och diakon. Då det dessutom nämnes, att två kantorer sjunga graduale och två alleluja, visar detta, att det är fråga om en mässa på högtidsdagar i överensstämmelse med bestämmelsen i de för kyrkan gällande *Consuetudines canonice*: »*In festiuis vero diebus ii° Gradualia et ii° alleluia, In pulpito cantabunt*» (*Necrologium Lundense*, ed. Weibull, sid. 21).

I själva verket uppräknar texten också de stora festdagar, på vilka *Christus vincit* skall sjungas. De äro Juldagen, aposteln Johannes dag, Juldagens oktav, Trettondagen, Kyndelsmässodagen, alla Mariafester, Påskdagen, Kristi himmelfärds dag, Pingstdagen, Johannes döparens dag, Petri och Pauli dag, Laurentii dag, Kyrkans invigningsdag, Mikaelidagen och Allhelgonadagen.

I detta samband bör ett annat drag i bestämmelserna för litanian *Christus vincit* framhållas, nämligen att gåvorna till officianterna, skulle mottagas ur ärkebiskopens hand. *Christus vincit*, skulle alltså förekomma på de dagar, då ärkebiskopen var närvarande i mässan. Det är tydligt, att det här gäller de dagar, då ärkebiskopen själv förutsättes celebrera mässan.

Litanian *Christus vincit* är alltså en liturgisk formel som börjar med orden *Christus vincit*, som är av responsorisk karaktär, som har sin plats i mässan, närmare bestämt före lektionerna, och som sjunges på de stora högtidsdagar, då ärkebiskopen själv celebrerar mässan. Längre för icke texten. Annat material måste tagas till hjälp.

Till de egendomliga särdrag, som de franska medeltidskyrkornas liturgiska tradition uppvisar, höra de så kallade laudes, ett slags acklamationer, som hade sin plats i mässan. (E. H. Kantorowicz, *Laudes regiae*, i *University of California Publications in History*, v. 33, 1946) Den äldsta kända texten till dessa laudes finnes i en psaltare från 700-talet, och den kan, då den innehåller påven Leo III:s namn och Karl den stores namn, och förutsätter att dessa personer leva, dateras till tiden omkring år 800. Texten till dessa laudes återges här för att ge en klar bild av deras uppbyggnad och innehåll.

Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat.
Exaudi, Christe.

R. Leoni summo pontifici et universali Pape vita.

Salvator mundi. R. Tu illum adjuva.

Se Petre. R. Tu illum adjuva.

Se Paule. R. Tu illum adjuva.

Se Andrea. R. Tu illum adjuva.

Se Clemens. R. Tu illum adjuva.

Se Syste. R. Tu illum adjuva.

Exaudi Christe.

R. Carolo excellentissimo et a Deo coronato, magno et pacifico

regi Francorum et Longobardorum ac patricio Romanorum
vita et victoria.

Redemptor mundi. R. Tu illum adjuva.

Sa Maria. R. Tu illum adjuva.

Se Michahel. R. Tu illum adjuva.

Se Gabrihel. R. Tu illum adjuva.

Se Raphael. R. Tu illum adjuva.

Se Johannes. R. Tu illum adjuva.

Se Stephane. R. Tu illum adjuva.

Exaudi Christe.

R. Nobilissime proli regali vita.

Sa Virgo virginum. R. Tu illam adjuva.

Se Silvester. R. Tu illam adjuva.

Se Laurenti. R. Tu illam adjuva.

Se Pancrati. R. Tu illam adjuva.

Se Nazari. R. Tu illam adjuva.

Sa Anastasia. R. Tu illam adjuva.

Sa Genovefa. R. Tu illam adjuva.

Sa Columba. R. Tu illam adjuva.

Exaudi Christe.

R. Omnibus iudicibus vel cuncto exercitui Francorum vita et vic-
toria.

Se Hilari. R. Tu illos adjuva.

Se Maurici. R. Tu illos adjuva.

Se Dionisi. R. Tu illos adjuva.

Se Crispine. R. Tu illos adjuva.

Se Crispiniane. R. Tu illos adjuva.

Se Gereon. R. Tu illos adjuva.

Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat.

Rex regum. R. Christus vincit.

Rex noster. R. Christus vincit.

Spes nostra. R. Christus vincit.

Gloria nostra. R. Christus vincit.

Auxilium nostrum. R. Christus vincit.

Fortitudo nostra. R. Christus vincit.

Liberatio et redemptio nostra. R. Christus vincit.

Victoria nostra. R. Christus vincit.

Arma nostra invictissima. R. Christus vincit.

Murus noster inexpugnabilis. R. Christus vincit.

Defensio et exaltatio nostra. R. Christus vincit.

Lux, via et vita nostra. R. Christus vincit.

Ipsi soli imperium, gloria et potestas, per immortalia secula seculorum. Amen.

Ipsi soli virtus, fortitudo et victoria, per omnia secula seculorum. Amen.

Ipsi solo honor, laus et jubilatio, per infinita secula seculorum. Amen.

Christe audi nos (ter).

Kyrie eleison (ter).

Feliciter, Feliciter (Feliciter).

Tempora bona habeas (ter).

Multos annos.

Amen.

(H. Leclercq, art. Laudes Gallicanae i Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie 8:2, col. 1902).

Stommen i dessa laudes består av hyllningar för den regerande påven Leo III, den regerande konungen Karl den store, för dennes barn och för domare och krigsmakt. I senare laudestexter förekomma också hyllningar för stiftsbiskopen och drottningen. I en text från Beauvais hyllas stiftsbiskopen med följande formel: »Rotgerio hujus ecclesiae pontifici et omni gregi sibi commissio salus et vita». Och hyllningen för drottningen lyder i samma text: »Constantiae reginae salus et vita». (Leclercq, anf. arb. col. 1905).

Efter varje hyllning anropas en grupp helgon med bön om bistånd åt den hyllade. Till påvens bistånd kallas förutom Salvator mundi apostlarna Petrus, Paulus och Andreas samt påvarna Clemens och Sixtus. Den inledande formeln i dessa laudes är alltid Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, och denna återfinnes även i den avslutande hyllningen till Kristus.

Dessa laudes utgjorde ej någon begränsad företeelse utan de hade allmän spridning i den franska kyrkan. Man möter sålunda laudestexter från Limoges, Beauvais, Soissons, Paris, Chartres, Elne, Arles, Vienne, Lyon, Orléans, Tours, Reims, Châlons-sur-Marne, Senlis, Laon, Rouen och Fécamp. (Leclercq, anf. art. col. 1901).

Vad blir resultatet, om vi ställa dessa gallikanska laudes i relation till den lundensiska litanian Christus vincit? Först bör då observeras, att de gallikanska laudes inledas just med de två ord, varmed den lundensiska litanian benämnes, nämligen Christus vin-

cit. Vidare är det tydligt, att laudes ha en responsorisk karaktär med anropande av grupper av helgon, varför beteckningen litanian mycket väl kan användas på dem. Men därtill kommer, att man kan anföra direkta belägg på, att de gallikanska laudes benämndes litanian. I ett pontifikale från Aix-en-Provence, daterat till 1300-talets början, omnämnas »has sollempnes letanias Christus vincit Christus regnat Christus imperat etc.». (V. Leroquais, *Les Pontificaux manuscrits des bibliothèques publiques de France* 2, sid. 31.). De gallikanska laudes kunna därför mycket väl benämnas med det lundensiska uttrycket »letaniam christus vincit».

Vi ha redan konstaterat, att litanian Christus vincit i Lund hade sin plats inom mässans ram. Det samma visar sig vara fallet med de gallikanska laudes. Här behöver blott som exempel nämnas ett Parispontifikale från 1300-talets förra hälft, där laudes finnas upptagna i själva mässordningen. (Leroquais *anf. arb.* 2, sid. 337.). Vilja vi sedan närmare bestämma, på vilken punkt i mässan laudes hade sin plats, erbjuder detta inga som helst svårigheter. Det förut nämnda pontifikalet från Aix-en-Provence föreskriver att »antequam legatur epistola, dicant cantores has sollempnes letanias Christus vincit etc.». Och i ett dokument från Lyon heter det: »Post orationem seu collectam, sex equites seu advocati aut capituli consilarii laudes pronuncient» (Leclercq, *anf. art.* col. 1901.). Laudes hade sin plats mellan kollektbön och epistel. På samma sätt hade den lundensiska litanian sin plats före lektionerna.

I vilka mässor förekommo de gallikanska laudes? I en Ordinarium från Laon beskrives laudes i ett kapitel, som skildrar den högtidliga mässan på Juldagen och vid andra fester (E. Martène, *De antiquis ecclesiae ritibus Antwerpen 1736*, 1, col. 609). I Reims skulle laudes sjungas på Jul, Påsk, Kristi Himmelsfärdsdag, Pingstdagen, Marie Himmelsfärdsdag, Marie födelsedag och katedralens invigningsdag (Martène, *anf. arb.* 1, col. 371.). Det förhåller sig alltså så, att laudes tillhörde de stora högtidsdagarna på samma sätt som den lundensiska litanian Christus vincit.

Det går också, att närmare bestämma, vem som var celebrant, när de gallikanska laudes brukades på högtidsdagarna. I ett Parispontifikale från 1100-talet heter det om Christus vincit, som här kallas triumphus: »Sequitur triumphus qui numquam nisi celebrante episcopo cantatur.» (Leclercq, *anf. art.*, col. 1901.). I en annan

mässordning heter det: »Laudes sive rogationes sequentes dicuntur in precipuis sollempnitatibus, videlicet in diebus sollempnibus, vel in quibus pontifex sedet post altare» (Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, art. Laus.). Laudes skulle alltså förekomma på högtidsdagarna, när biskopen själv celebrerade mässan. De liturgiska bestämmelserna för laudes återfinnas också i pontifikalen och ordningar för högtidlig mässa celebrerad av biskop på högtidsdagar. För den lundensiska litanian gällde också, att den förekom i pontifikalmässorna på högtidsdagarna.

De som fungerade i mässan mottogo av biskopen en gåva. Detta skedde omedelbart, efter det att de fullgjort sin uppgift. Hur det tillgick, beskrives utförligt i ovan citerade ordinarius från Laon. Efter kollektbönen sjunga två kaniker iklädda sidenkåpor laudes inför biskopen. Sedan de slutat laudes, gå de fram till biskopen, som ger åt var och en av dem tolv penningar gott mynt. Sedan går subdiakonen till pulpeten och föredrager episteln. Under det att två subdiakoner iförda sidenkåpor vid pulpeten sjunga graduale, beger sig subdiakonen till biskopen och mottager sin gåva. Två diakoner sjunga vid pulpeten alleluja. Sedan graduale sjungits, hämta de två subdiakonerna sina penningar hos biskopen, och efter alleluja göra de två diakonerna detsamma. Efter sekvensen föredrages evangeliet i pulpeten och därefter välsignar biskopen klerus och folket. Sedan följer Credo och under tiden mottaga diakonen, kantorn, succentorn och övriga tjänstgörande penningar av biskopen (Martène, anf. arb. 1, col. 609).

I Lundadokumentet heter det: »Deinde singuli per singula officia statutum caritatis munus de manu domini archiepiscopi suscipiant.» Det är tydligt, att detta uttryck syftar på ett sådant bruk, som skildras i Laonordinariet. Varje tjänstgörande mottager i sin speciella tjänst ur ärkebiskopens hand en fastställd gåva. De, som sjungit Christus vincit, kantorerna, diakonen som sjungit evangeliet, subdiakonen, som sjungit episteln, de kantorer, som sjungit gradualet och alleluja, alla mottaga gåvor ur ärkebiskopens hand.

De gallikanska laudes fördrogos responsoriskt. Ett exempel från Soissons kan illustrera fördragningsättet:

<i>Duo sacerdotes.</i>	Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat.
<i>Chorus iterum.</i>	Christus vincit. <i>Et sic repetitur ter.</i>
<i>Presbyteri.</i>	Christus.
<i>Chorus.</i>	Christus.

Presbyteri. Exaudi Christe.
Chorus. Summo pontifici et universali pape vita etc.

(Martène, anf. arb. 1, col. 369).

Det är tydligt att dessa »duo sacerdotes» i Lundadokumentet motsvaras av »duo ex fratribus».

Det anförda visar, att den av ärkebiskop Eskil i anslutning till organisationen av gudstjänsten i den nyinvigda domkyrkan introducerade litanian *Christus vincit* är identisk med de gallikanska laudes. Orsaken varför dessa laudes möta i Lund år 1145 är icke svår att fastställa. Det räcker att peka på, att den lundensiska liturgiska traditionen icke var isolerad utan beroende av den gallikanska, och att de gallikanska laudes icke voro en isolerad företeelse utan voro allmänt förekommande på kontinenten.

Bengt Strömberg.

Till Laurentius Petri Sällskapets medlemmar.

Efter uppdrag vid sällskapets årsmöte i Växjö har styrelsen fört förhandlingar med C. W. K. Gleerups förlag, Lund, om möjligheterna att för nästa år låta *Svenskt Gudstjänstliv* utgå såsom medlemsblad, som tillställdes samtliga medlemmar.

Förlaget har ställt sig välvilligt till förslaget och möjliggjort detta. Styrelsen frambär sitt och Sällskapets tack till förlaget, och uttalar den förhoppningen att denna överenskommelse skall lända såväl sällskapet som ock tidskriften till gagn.

Recensioner.

Kyrkokonst.

R. L. P. Milburn. Saints and their emblems in english churches. London 1949, Oxford University Press, 12 sh 6 d net.

Vår kunskap om engelsk helgonkult är mycket obetydlig. Till vår ursäkt må framhållas, att av de nära 120 engelska helgon, som nämnas i denna handbok, återfinns blott en, Thomas av Canterbury, i Ett fornsvenskt Legendarium. En handbok i fickformat i detta ämne är därför välkommen, även om vi sällan påträffa helgon av engelsk extraktion i vår medeltidskonst. Förf. till ifrågasvarande bok ger efter några korta inledningskapitel om helgondyrkan — vari tyvärr läsarens nyfikenhet ang. den engelska helgonkulten inte alls stillas — ett kortfattat, lexikaliskt uppställt register på helgonen. En del av de vanligaste äro försedda med konturtecknade bilder, som förtydliga deras attribut. Av nordiska helgon igenkännes S. Olov, S. Birgitta och S. Sigfrid. En och annan marginalanteckning av anmälaren bör kanske meddelas här, t. ex. om Genoveva med framställningen av spinnrockshjulet, som är ovanligt på kontinenten, Clara med sin monstrans (bör väl vara ciborium), eller att man här saknar de irländska helgonen Findan, Dymrna, Simon Stock, Koloman och Wigbert. Lika överraskande är att finna sådana helgon som Cassianus, Januar-ius, Firminus och flera andra speciellt italienska patroner. Om S. Christina heter det, att hon är en överklig figur, men faktiskt upptäcktes hennes grav för ett antal år sedan. Många andra intresseväckande notiser kunde dragas fram, men detta får räcka för

att påvisa tillvaron av denna utmärkta lilla handbok. Varför blir det aldrig något av det rika ämnet svensk helgonikonografi? är den trista fråga, anmälaren slutar med.

Bengt Cnattingius.

Upplands kyrkor. Konsthistorisk vägledning. Del II. Uppsala 1949.

Andra bandet av de av Stiftsrådet i Uppsala utgivna beskrivningarna av kyrkor i ärkestiftet innehåller 13 kyrkor och har fem författare. Det beröm, som gjordes i anmälan av första bandet, kunde upprepas även här, ty andra bandet bjuder samma rika och omväxlande intresse. Här presenteras så olikartade byggnadsverk som Gamla Uppsala, några 1200-talskyrkor (Knutby, Arnö, Bälinge, Viksta, Läby, Tillinge, Litslena) — av vilka flera ha en mycket rik målningsskrud (Knutby och Litslenas nyss framtagna målningar) — och en 1500-tals kyrka som Faringe samt två 1700-talstempel (Möja och Forsmark). Lika rikhaltig är omväxlingen av inventarierna (Läby fina 1100-talskrucifix, S. Annabilder i Läby från 1300-talets mitt (?), S. Eskil i Faringe — tyvärr odugligt avbildad — Bälinge märkliga altarskåp av Johannes Stenrad signerad 1471 o. s. v.). Boken inledes med Mats Amarks uppsats »Helgon i Upplands kyrkor», som meddelar åtskilligt av intresse, t. ex. att Birgitta är mest avbildad bland svenska helgon, därefter Erik (kanske delvis beroende på felattribuering) eller om lokala storheter som Sankte Karlung, Kakukylle och Torkillus i Möja.

Bengt Cnattingius

Kör

H. L. Hasler: *Jag glömmer ej den dagen* (NMF).

—: *Tanzen und springen* (Muntert de unga...) (NMF).

Th. Morley: *Now is the month of Maying* (NMF)

—: *Springtime* (NMF).

Det senare 1500-talets körvisa har åter börjat bli populär, så ock madrigalen, och härvidlag har icke endast den centraleuropeiska utan också den förnämliga men tidigare hos oss på det hela taget okända engelska körtraditionen börjat bli alltmer känd, ja, vi ha t. o. m. fått uppleva, att en svensk madrigalkör med stor framgång hävdad sig i hård konkurrens med väl kvalificerade engelska körer. Ännu finns dock rätt föga litteratur i denna art på svenska förlag och i svenska översättningar, en kännbar brist, som vi får hoppas småningom kommer att avhjälpas. Ovanstående verk, som tidigare endast varit tillgängliga i G. Bergs »Läroverkskören», ha nu utgivits som lösa blad, något som man skulle önska tillämpat på en hel rad andra i samma samling ingående stycken, som därigenom med säkerhet skulle få en betydligt större spridning. Samtliga ha svensk översättning till originaltexterna (»Tanzen und springen» dock icke helt lyckad). Vi vänta ivrigt mer från denna körmusikens glansperiod.

J. S. Bach-F. Wüllner: *Jesu, min Herre, till dig jag längtar* (NMF).

—: *Min Frälsare, vad själave* (NMF).

B. Ducis (sats): *Var man må nu väl glädja sig* (NMF).

Orlandus Lassus. *Miserere mei, Domine* (NMF).

John Morén (sats): *Till oss i en behaglig tid, 3-stäm. bl. kör.* (NMF).

—: *O Herre Gud oändelig* (NMF).

J. Crüger-J. Morén: *Salig, salig den som kände* (NMF).

David Ahlén har förtjänstfullt ombesörjt editionen av Wüllners körrangemang av Bachs båda Schemelli-lieder: till den första finns dock en svensk översättning som i anm:s tycke bättre tillvaratager originaltextens värden, än den nu använda. Samma komp. har råkat ut för ett tryckfel (?): altstämman i takt 2, första 1/4-delen, skall vara f, icke e. Min Frälsare... har ju tidigare funnits utgiven på annat förlag, men denna nya edition innebär en förbättring, både av ett par stämföringsdetaljer och icke minst av texten. Men varför har icke textförf. och psalmbokshänvisning utsatts? Den detaljen är absolut viktigare än de i och för sig utmärkta och välbehövliga notiserna om bearbetn. — Däremot står man frågande inför nyttan av att ge ut en upplaga av Lassos Miserere, som ju redan finns i en korrekt upplaga på annat förlag. Till råga på olyckan har den nya ed. råkat ut för ett trist tryckfel: i takt 13 skall altens båda c höjas till ciss. — Välkommen är Benedictus Ducis' friska sats, förut känd från Musica Sacra, samt de tre Morén-satserna, samtliga hämtade ur Hymnarium 1914. Den första (för sopran, alt o. baryton) högst förträfflig i dessa tenorbristens tider, den andra en pärla med sin lediga stämföring och passande för H. Trefaldighets dag.

G. F. Händel: *Halleluja ur orat. Saul, m. pianoack.* (NMF).

L. Cherubini: *Milde Jesu, Herre*

*Gud, ur Requiem, m. orgelack.
(NMF).*

Den nya Händelsaken hälsas med största tillfredsställelse! Ett stycke utmärkt barockmusik, pompös och festlig i uppläggnings och alldeles lagom i formatet. Smakar mer! Tyvärr även här några tryckfel: takt 3 fr. slutet, 1:sta ackordet, skall givetvis ha tonikaklangen, ej subdominanten, liksom ett omotiverat h insmugit sig i näst sista takten — i båda fallen i klaverstämman. Dessutom överlämnar vi åt engelsmännen att stava Halleluja med slut-h. — Även om Cherubinis Requiem tillhör en period med andra kyrkomusikaliska ideal än vår egen, ha dock vissa avsnitt egenskaper, som göra dem användbara också i nutida kyrkomusikaliska sammanhang. Dit hör Pie Jesu, som nu fått en god upplaga med den svenska texten Milde Jesu.

- A. Bond (arr.): Bereden väg för Herran, mel. jr. Boda (NMF).*
V. Söderholm: Saliga äro de döda (NMF).
 —: *Ett har jag begärt av Herren (NMF).*
Albert - Roman - Söderholm: Jesu, lär mig rätt betänka (NMF).
A. Kullnes: En jungfru födde ett barn i dag (NMF).
D. Olson: Döden är uppslukad (NMF).
 —: *Milde Jesu, nådens källa (NMF).*
 —: *Bedjen och eder skall varda givet (Sv. Kårförb.).*
D. Wikander: Dig, himmelens och jordens Skapare (NMF).
 —: *Psalm 126 i Psaltaren, solo, dankör o. orgel (NMF).*
G. Berg: Guds väg i dunkel ofta går (NMF).

De flesta »dalakoraler» ha en utpräglat solistisk, »utkrasad» melodik, som för tankarna till dalmåningarnas prunkande kurbitsar, men en och annan lämpar sig väl till körsättning, så t. ex. den ståtliga Bodamelodien till »Bereden väg ...», som leksands-sonen Anders Bond givit en förstående och stilren behandling. — Ingen-dera av Söderholms båda kompositioner gör ett lättillgängligt intryck. Den första pressar soprانerna till tvåstr. a. Men båda är levande och friska verk, som i sin konsekventa polyfoni frimodigt trampa nya vägar — för mångas öron kanske en smula djärva. Särskilt »Saliga» gör ett mycket starkt intryck vid närmare bekantskap. »Jesu, lär mig ...» är en av Söderholm gjord körsättning av en av J. H. Romans koralmel. till Pergelesis Stabat Mater; ett utmärkt tillskott till Fastlagsöndagens kör-litteratur. — Julrepertoaren har berikats genom Kullnes' mycket fyndiga och välgjorda arr. av sv. ps. 60 — men varför saknas psalmens nummer som texthänvisning? — Av Olsons tre hymner är den första en påskhymn i två delar, den förra till synes i »fri» rytm utan taktindelning med några avsnitt av recitativiskt utseende. Anm. tvivlar på nyttan av detta noterings-sätt, när det som här faktiskt är fråga om växlande 2-, 3- och 4-takt med av texten betingade, tydliga rytmiska tyngdpunkter. Rätt fattade är dock taktstrecken ett synnerligen viktigt hjälpmedel för både sångare och dirigenter. Den andra hymnen är närmast en körkoral, där två strofer i F-dur omrama en tredje i a-moll, vackert, verkningsfull och dessutom lättillgänglig. Det tredje verket, närmast lämpat för Bönsöndagen, är ett utomordentligt bevis för kompositörens fina lyhördhet för textens skiftningar och möjligheter. — D. Wikan-

ders uppslag att tonsätta en av evangeliebokens böner (Oscar Krooks på H. Tref.dag) är originellt och intressant, men en del av inledningens rätt fräna dissonanser verka egendomligt fristående, utan motivering i texten eller påfallande sammanhang med stilen i övrigt. Genom samme komp:s tonsättning av Ps. 126 har litteraturen för damkör fått ett synnerligen värdefullt tillskott. Wikander har på ett påfallande finkänsligt sätt tillvaratagit textens möjligheter, särskilt märkbart i det sista avsnittet (»De, som så med tårar ...»). — Gottfrid Berg har ju länge hört till de allra förnämsta företrädarna för den nya körstilen, och han visar i föreliggande körsats på ett glänsande sätt sin förmåga att fylla en konstfull kontrapunktisk form med ett levande innehåll — eller kanske snarare: den konstfulla formen blir ett naturligt uttrycksmedel och ett lydigt instrument för mästarens syften.

J. Hult: Saliga äro de som hungra och törsta (NMF).

—: *Så skön en väg ej finns på jord (NMF).*

Den första något vek, men ur kör-synpunkt verkningsfullt skriven. Den andra en frisk och i bästa mening enkel sak, där understämmornas åttondelsrörelse ger satsen liv: endast slutraden ger ett något matt intryck i betraktande av textunderlaget.

J. Nyvall-K. E. Svedlund: O, Gud Allsmäktige (NMF).

I. Dannström-J. Nyvall: Hur ljuvt det är att komma (NMF).

C. H. Purday-J. Nyvall: Led, milda ljus, manskör (NMF).

Den förstnämnda komp. är egentl. en solosång av Nyvall, som nu vederhäftigt arrangerats för bl. kör med orgel av K. E. Svedlund. — Den känslösamma andliga romansen i urvattnad Mendelssohnstil, förträffligt representerad av Dannströms »Hur ljuvt det är att komma» har givetvis ännu många beundrare i vida kretsar, vilket väl är enda orsaken till att sagda komp. fått uppleva ett splitternytt, stiltroget arr. för bl. kör av J. Nyvall, vilken också för manskör behandlat Purdays »Led, milda ljus», om vilket arr. gäller samma omdöme.

Åke Malmfors: Te Deum, bl. kör o. orgel (NMF).

H. Widerøe: Två norska religiösa folkmelodier, bl. kör o. orgel (Norsk Musikforlag, Oslo).

1) *Jesus, din ljuva förening.*

2) *Nu rinner solen opp.*

Malmfors' verk är ett Te Deum i ungefär samma mening som Brahms' Ein deutsches Requiem är ett requiem; det är icke Te Deum-texten, som här behandlats, utan — som under rubriken också riktigt anger — delar ur Ps. 135 och 136. Ett utan tvivel glansfullt och festligt verk, men svårt, och avgjort mer konsertmässigt än liturgiskt. Omfånget, stämmornas upprepade delning, orgelsatsens karaktär, se där några faktorer som torde begränsa verkets användning till rätt högt kvalificerade körer. — Största beaktande också i vårt land förtjäna de båda verken av norrmannen Harald Widerøe — väl att skilja från dansken Finn Viderö! Det rör sig om två norska motsvarigheter till våra egna »dalapsalmer», som båda bearbetats efter samma schema: efter en enkel 4-stämmig sats följer en kontra-

punktisk bearbetning i tunnare faktur (3-stäm.) varpå verket krönes av en bredare 4—5-stäm. sats. Det hela är gjort med mycket fint sinne för stilen och den vokala melodiken, utan att melodierna på något sätt verka överarbetade. Båda verken ha försetts med såväl norsk som svensk text, en föredömlig åtgärd, som betydligt oftare borde tillgripas, både från svensk och dansk sida. Verken kunna också utföras a capella.

Övr. insända verk för bl. kör:

- G. Berg:* *Hjärtans lust* (NMF).
M. Pergament: *Sången* (Sv. Körförb.).
E. Ralf: *Julrosen* (Sv. Körförb.).
J. Brøhms: *Vineta* (Sv. Körförb. hft 47).
 —: *Om hösten* (Sv. Körförb. hft 48).
 —: *Natt i skogen — Säg får jag, ljuva flicka* (Sv. Körförb. hft 49).
 —: *arr.: Duvan och jungfrun* (Sv. Körförb. hft 51).
H. Connor arr.: *Vid gökens sång* (Sv. Körförb. hft 53).
I. Widéen: *I Husaby* (Sv. Körförb. hft 54).
 —: *Lutad mot gärdet — Flickan satt vid bäckens strand* (Sv. Körförb. hft 55).
C. Paulsson arr.: *Domaredansen* (Sv. Körförbund hft 56).
H. Norén: *Det sjunger ibland talarna* (Sv. Körförb. hft 58).
D. Olsson: *När hagen blommar* (Sv. Körförb. hft 59).
B. Jansson arr.: *Vallvisa från Dalarna* (Sv. Körförb. hft 59).
E. v. Koch: *Folkvisan — Det vackraste på jorden* (Sv. Körförb. hft 60).
E. Eklöf: *Vår svenska sång — En solskensvisa* (Sv. Körförb. hft 61).

Solosång

Erik Bergman: *Fem psalmer ur Psaltaren op. 16* (NMF).

1. *Gud är vår tillflykt* (Ps. 46).
2. *Allenast hos Gud söker min själ sin ro* (Ps. 62).
3. *Herre, böj till mig ditt öra* (Ps. 86).
4. *Höjen jubel till Herren, alla länder* (Ps. 100).
5. *Herre, mitt hjärta står icke efter vad högt är* (Ps. 131).

Den andliga solosången synes alltför länge ha dominerats av en mycket konservativ och traditionell anslutning till speciella romantiska stildrag. Här skall denna stils kyrkliga existensberättigande ingalunda helt förnekas, ej heller skall döljas, att den haft och delvis ännu har företärdare av betydande konstnärlig valör. Men i de få trädens skugga frodas en undervegetation av ofta skrämmande banalitet och torftighet. Varje ansats till nyorientering, till fördjupning och omprövning av uttrycksmedlen är därför välkommen. Med tanke på detta är det med särskild glädje anm. fäster uppmärksamheten på den finländske tonsättaren Erik Bergmans fem psaltartonsättningar. En enkel men mycket uttrycksfull melodik, som skyr varje trivialt eller affekterat tonfall, samt ett klangligt väl avvägt, konsekvent genomfört ackompanjemang äro drag, som omedelbart ge sig till känna. Det är svårt att nämna någon av sångerna framför de andra: kanske antyder dock nr 5 att Bergman finner sig bäst tillrätta i den inåtvända, dämpade grundstämningen. Några deklamationskantigheter, särskilt i nr 1, bero möjligen på att den finska texten kan ha varit den primära. De fem sångerna böra snarast uppmärksammas av alla utöfvere av den andliga

solosångens alltid lika angelägna men tyvärr ofta rätt komprometterade konststart.

Oskar Lindberg: Bakom en för-låt, som rämnar (NMF).

—: *Vad gagnar det en människa (NMF).*

David Wikander: Morgon väntar dig på dolda stränder (NMF).

—: *Eldbegängelsepsalm (NMF).*

Gustaf Nordqvist: Livet förklingar. (NMF).

—: *Stig, o stig på eldens vingar (NMF).*

Solosånglitteraturen för eldbegängelse och jordfästning har fått ett stort och glädjande tillskott genom icke mindre än sex nykomponerade verk, vilkas samband ytterligare betonas genom en enhetlig, rätt tilltalande och diskret utstyrelse. Kompositörsmännen säga tillräckligt om verkens halt. Lindbergs lyhördhet för dikternas grundton (Kerstin Hed och Pär Lagerkvist) har åter fått förmäligt uttryck, och särskilt den andra borde få en rik kyrklig användning. Wikander har med enkla men gripande medel (inledningens uppåtgående d-mollskalrörelse!) behandlat en annan av Pär Lagerkvists dikter »Morgon väntar dig», och i den andra tonsättningen (text: Samuel Gabrielsson) har han med rätt god verkan prövat korvariationens form. Nordqvists båda sånger äro direkt avsedda för eldbegängelse, utmärkta representanter för kompositörens innerliga, lyriskt religiösa ton.

Gustaf Nordqvist: Undret (NMF).

—: *Jordevandrarens pilgrimsdröm (NMF).*

Ett misstag (?) har givit dessa båda Nordqvist-sånger samma kors-

prydda omslag som de närmast ovan nämnda. Det bör naturligtvis i ev. kommande upplaga ändras för undvikande av missförstånd. Texterna (båda av V. v. Heidenstam) ha ingen som helst kristen prägel och intet med kristen begravning att göra, vare sig kyrklig eller annorlunda formad. Jordevandrarens pilgrimsdröm, staden »på molnens höjder», byggd av mänskliga tankar och strävanden, är visserligen en i och för sig vacker bild, men den passar knappast in på det himmelska Jerusalem, den Guds stad, som varit föremål för kristnas spekulation, strävan och vision i alla tider. Vilket naturligtvis icke innebär, att sångerna icke skulle vara goda konstverk!

H. A. Peter arr.: Botpsalm (Diak.).

På Gehrman's körbibl. utgavs för något år sedan en folkmelodi från Bretagne, »Disons le chapelet» (Bön inför krucifix) i ett arr. för bl. kör av W. Carlsson. Den föreligger nu under ovanst. rubrik och i annan textversion (av A. Frostenson) i arr. för soloröst med orgelack., och den intensiva och egenartade melodien gör också i denna form ett starkt intryck, förstärkt av den välskrivna orgelstämman. Sången torde med fördel kunna utföras av unison kör, helst med växling mellan mans- o. kvinnoröster.

Orgel

A. Runbäck: Orgelmusik vid vigsel (NMF).

Det sedan länge bebådade och efterlängtade komplementet till Runbäck's »Orgelmusik vid jordfästning» har kommit, och det hälsas med stor och uppriktig glädje! Samlingen av vigselmusik präglas, som väntat var, av samma levande och sunda stil-

känsla alltifrån omslagets vignett till sista styckets slutackord. När vår tids kyrkomusikhistoria en gång skall skrivas, torde Runbäcks namn utan ringaste tvivel komma att nämnas bland dem, som här i landet betytt mest för den kyrkomusikaliska väckelse, som gått fram de senaste årtiondena och som nu måste fullföljas ut i allt vidare kretsar. Genom sin egen kompositoriska gärning men också genom sin omfattande utgivareverksamhet har han på ett glänsade sätt fullföljt traditionerna från K. S. V:s första kampglada tid. För de växande skaror av kyrkomusiker såväl som intresserade lekmän, som börjat undra en smula över Meyerbeers teaterbombasmer och Delsbolåtarnas gästabudsglada hurtfriskhet i förbindelse med en kristen gudstjänst (som ju vigseln dock är), för alla dessa kommer Runbäcks »nya giv» som en tacknämlig gåva, kanske särskilt kär för alla de många organister, som äro hänvisade till verk om en manual med bihangspedal. I detta avseende kompletterar den nya samlingen den vigselmusik, som tidigare givits ut av Runbäck och Ahlén i Postludier III. Samlingen fullständigas av en omfattande förteckning på annan användbar musik för vigselbruk. Glädjande är, att den i vårt land tyvärr rätt okända engelska klassikertraditionen blivit förreträdd (av Croft's Voluntary); kanske hade där varit än mera att hämta. Underligt är, att utom utgivaren så få nutida svenska kompositörer återfinnas.

Gottfrid Berg: Fem koralpartitor (NMF).

1. Lov vare dig, o Jesu Krist.
2. Vi tacke dig, o Jesu god.
3. O, gode Ande, led du mig.

4. Befall i Herrens händer.

5. I denna ljava sommartid.

David Wikander: Himmelriket är nära, litet preludium och pas-sacaglia över koralen »Jesus från Nasaret» (NMF).

Som orgelkompositör har Berg, mig veterligen, tidigare endast varit känd genom några mindre kompositioner i ett par samlingsverk. I de föreliggande partitorna får man en mer samlad uppfattning av honom i detta avseende. Säkert är: han är en av de märkligaste gestalterna i nutida svensk kyrkomusik — däri inbegripen också orgelmusiken! Hans stil för ibland tankarna till Johan Nep. David, men den låter sig svårigen ställa i flock. Grunden har han dock gemensam med nutidens ledande kyrkomusik: den lineära fakturen, anknytande till den medeltida polyfonien. Och dessa stildrag tillämpar han på orgeln på ett utomordentligt friskt och fascinerande sätt. De fem partitorna äro alla mästerverk av orgelmässig koncentration, med en hel del tekniska finesser, inte minst rytmiska, men i det hela mycket överkomliga, förträffliga både som postludier och musik för musikan-dakter och kyrkokonserter. — Ett trots sitt lilla format intressant och välgjort verk är Wikanders senaste. Efter ett pastoralt preludium med koralen som c. f. i ped. följer pas-sacaglia över koralens slutrad, vilken mycket fyndigt underkastas tonal och kontrapunktisk variation. Ett stycke förträfflig »Kleinkunst», lämpligt som postludium under adventstiden, antingen helt eller enbart preludiet.

Varia

Morgon- och aftonbön, högtidligare

form. Särtryck ur *Mässb. II*
(Diak.).

Thure V. Olsson: *Sång och
blockflöjt* (Diak.).

Det här föreliggande särtrycket ur körupplagan av *Mässb. II* omfattar sid. 11, 19, 64 och 65, d. v. s. inledningsversiklarna till de båda gudstjänstformerna jämte två psaltarpsalmer med antifoner, Ps. 95 och 96. Idén är lofvärd och kommer säkert att för många underlätta den slutliga övergången till de verkliga tidegårdsformerna, laudes och completorium. Tyvärr ha psalmerna valts så, att båda följa 5:e tonen, en till synes något onödig ensidighet. — I detta sammanhang förtjänar påtalas den irritation och tydligen mycket allmänna förvirring, som blivit följden av Handbokens nya version av aftonbönens inledningsversikel. I vår nuv. bibelöversättning (Ps. 70:1) lyder den som bekant: Gud, kom till min *räddning*; Herre, skynda till min *hjälp*. Denna ordföljd är välbekant för varje bibelläsare. Vesperale 1925 följde helt denna bibelns version. Adell-Peters' tidegårdsutgåvor ändrade (av deklamations skull) »hjälp» till det tvåstaviga »frälsning», en relativt lätt avvikelse från bibeltexten alltså, och i denna form var den insjungen i vida kretsar. Men Handb. har helt kastat om ordningsföljden och avlägsnar sig sålunda ett kraftigt steg från bibeltexten; nu skall det heta »frälsning» — »räddning»! Än i denna dag torde två av tre liturger fortfarande snava på resultatet av denna obegripliga ändring.

Thure V. Olssons lilla häfte förtjänar uppmärksammas icke endast av kyrkomusiker utan av musikpedagoger och först och sist alla odlare av hemmusicerandet på blockflöjt. Det omfattar 20 folkvisor och koralme-

lodier i lätta sättningar för sång jämte 1—3 blockflöjter; sångstämman kan givetvis också spelas av instrument. Det är en rad trevligt gjorda satser i en art, som plägsatts rätt mycket i dansk och tysk skolmusik, men som hos oss inte riktigt tycks ha slagit igenom ännu. Samlingen önskas all framgång.

A.

Kyrkomusik.

Med en grov förenkling skulle man kunna tala om två riktningar inom det samtida skapandet av kyrkomusik. Den ena riktningen kan tänkas utgå från Palestrina-stilen som vokalt och 1600-talets tyska orgelstil som instrumentalt mönster. Den företer oftast dur-mollbestämd harmonik och traditionell dissonansbehandling. — Den andra riktningen är betydligt kärvare i tonspråket och orienterar sig ej sällan mot 1300—1400-talens konstruktivt översinnliga och överpersonliga vokalmusik. Trots, eller på grund av!, att den ofta suger näring ur tidig medeltidsmusik, så står den, i sin renodlade polyfoni och i sin övervägande linjärt bestämda harmonik, närmare den samtida profana konstmusiken. Av de båda nämnda riktningarna är väl denna senare avgjort den mest nyskapande. Största delen av den kyrkomusik, som skrivits under de senare åren i samband med vår kyrkomusikaliska pånyttfödelse, måste emellertid räknas till den första riktningen. Om man ser det som ett »led i vår utbildning», så har det nog varit motiverat med det ivriga komponerandet i Pachelbels anda och stil. Men nu är frestelsen stor till den schablon, som ser den vedertagna pachelbelstilen som ett kriterium på kyrklig tonkonst överhuvud, och som

anser allt som låter annorlunda för ovärdig kyrkomusik. Det vore beklagligt om utvecklingen skulle gå dithän. Problemet är synnerligen aktuellt. »Låt nya tankar tolka Kristi bud», sjunger en psalmförfattarinna. Vi få heller inte vara främmande för »nya toner» som uttryck för religiositet och gudslängtan i vår egen tid. Man må erinra sig några ord av prof. C. A. Moberg i hans »Kyrkomusikens historia»: »Vid restaureringsarbetet rörande såväl liturgi och menighetens som ock körens sång gäller det emellertid, att vi i all iver att följa höga föredömen också städe erinra oss karaktären hos den tid, vari vi leva. ... denna nyorientering får ej betyda en mer eller mindre *ensidig efterbildning* av en viss stil, varken medeltida, renässansartad eller barockmässig.»

Stor konst är alltid aktuell. En fråga, som emellertid är viktigare än kyrkomusikens aktualitet är väl dess värde, konstnärligt och kyrkomusikaliskt. Och hur skall vi få klarhet i frågan om dess religiösa värde, om man överhuvudtaget kan anlägga sådana synpunkter på denna den abstraktaste och mest fantastiska av alla konstarter. Om komponistens religiösa upplevelse skulle anses vara värdemätaren på hans kyrkomusikaliska produktion, så finge nog litet till mans vår fromma kyrkomusikaliska tro ganska svåra törnar. Det kunde hända att »Blott en dag, ett ögonblick i sänder» i så fall får större kyrkomusikaliskt värde än en sinnrik orgelfuga. Problemet är av stor omfattning och om en diskussion i ämnet skall kunna bli fruktbärande, så måste den äga rum i kristlig kärlek och stor vilja till förståelse från alla läger. — För några år sedan skrev en Stockholms-kritiker att kyrkomusik skall skrivas av riktigt krist-

na komponister, utföras av riktigt kristna musiker och sångare och recenseras av Gud och av ingen annan. Det ligger mycket i det yttrandet. Därför måste varje recension av ny kyrkomusik bliva ett styckverk i mycket hög grad. Man kan yttra sig om det konstnärligt musikaliska arbetet. Men om man vill analysera och värdesätta den *inre tonen* så ger man sig in på att skriva om irrationella storheter och måste räkna med att göra stora misstag, kända eller okända för människor.

Detta var några reflexioner föranledda av att jag ombetts att anmäla några nya kyrkomusikaliska verk. På Wilh. Hansens förlag föreligger en *Orgelmessa* op. 82 av domorganisten i Köpenhamn *N. O. Raasted*. Formen orgelmässa utbildades ju redan på 1500-talet, då orgeln kom att alterera med kören och ibland t. o. m. övertaga de delar av mässordinariet, som ej utfördes av denna. Det mest bekanta exemplet torde väl vara Bachs »Clavierübung, dritter Teil». Till grund för de olika delarna i Raasteds orgelmässa ligger koralerna »Av djupets nöd» (Kyrie), »Allena Gud i himmelrik» (Gloria), credopsalmen »Vi tro på en allsmäktig Gud» (Credo), »Så älskade Gud världen all» (Sanctus) och slutligen två alternativ för Agnus Dei, varav det första bygger på en dansk koral och det andra på »Guds rena lamm oskyldig». Stilen är övervägande polyfon. Ibland frestas man dock att beteckna den som blott figurerad. Verket är sant orgelmässigt och i den harmoniskt något uppmjukade barockstilen klingar det bra på instrumentet. Att med Raasteds cantus firmus-material komponera en orgelmässa ställer stora krav på fantasi när det gäller formen och man märker också komponistens strävan dels att åstad-

komma omväxling i behandlingen av de olika korallerna och dels att ge musikaliskt uttryck för partiernas olika stämningssinnehåll.

Av *Sulo Salonen* har på Nordiska Musikförlaget utkommit »*Fem små koralmotetter*» op. 16. Om man jämför dem med hans tidigare motetter Op. 3, så företer dessa nya inget väsentligt nytt i stilhänseende. Salonens motetter är rytmiskt vitala och äger ofta en frisk och välgörande ton. Intressant är en sättning av den gamla hymnen »*Nocte surgentes*» — »Morgonens rodnad över bergen brinner». I dess första avsnitt sjunger sopranstämman hymnen i dess riktiga gammalkyrkliga form, ibland följd av altstämman på ett sätt som kan giva associationer till medeltida parallellorganum. Avsnittet »hålles ihop» av tenorstämman, som sjunger hymnen i dubbla tidsvärden.

En kompositionsform där risken för schablon är synnerligen stor är den andliga solosången med ackompanjering av »piano eller orgel». Det föreligger ett stort behov av sådana sånger, med goda kyrkomusikaliska värden. Det mesta av vad som utgi-

vits i genren är alltför starkt påverkat av den profana romansen. I denna vanskliga form föreligger en del nyheter på Nord. Musikförlaget. Det är två sånger av Daniel Olsson och några av finnarna Hannikainen och Maasalo. En viss hurtfriskhet på gott och ont vidlåder den försnämnades »*Bön i striden*». Samme tonsättares »*Jag ser Guds spår*» äger en vek innerlighet. — Att Hannikainens andliga solosånger blivit populära är lätt att förstå. I den harmonirika och fylliga piano-satsen och den ömsinta melodiken äger de egenskaper som tilltalar den breda smaken. Sången »*Hjärtero*» klingar säkerligen vackert och verkningfullt, men ansluter sig knappast till vad man vill kalla kyrklig stil. Därmed inte sagt att alla lyriska tonfall skulle vara bannlysta i »kyrkligt värdig» musik. Armas Maasalos sånger »*Under tempelvalv*» kan dock gärna rekommenderas till användning vid kyrkliga förrättningar av skilda slag. De saknar ibland övertygande melodisk kraft men med sin veka folkviseton och enkla strofiska uppbyggnad kommer de säkert att mottagas med tack-samhet.

L. E.

A N M Ä L A N .

SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV fullbordar med detta nummer sin tjugofjärde årgång, och anmäler samtidigt den tjugofemte.

Icke utan berättigad glädje ser Red. tillbaka på de år, som ligga mellan det första häftet av år 1926 och det nu föreliggande. Den period, som omslutes av dem har varit en tid fylld av liturgiskt och kyrkomusikaliskt arbete, av initiativ och framgångar. Åtskilligt av detta återspeglas i Tidskriften, som från början bar namnet Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv. Det torde under det kommande året bli anledning att återkomma till det kvartsekel, som ligger närmast bakom oss.

Vid fullbordandet av denna årgång vill Red. frambära till de trogna medarbetarna och abonnenterna sitt värdsamma tack för all mottagen hjälp. Samma tack bringas också till Gleerups förlag, som möjliggjort tidskriftens fortsatta utgivande.

Medlemmarna av Laurentius Petri Sällskapet göras uppmärksamma på att Tidskriften under nästa år utges såsom medlemsblad för sällskapet och kommer sålunda att gratis tillställas dem.

Söderköping den 23 november 1949.

ARTHUR ADELL.

Tidskriften erhålles genom att prenumerationsavgiften insändes direkt till C. W. K. Gleerups förlag, Lund på postgiro nr 30843. Prenumerationsavgiften är för nästa år 4: 50.

Doktors- avhandlingar

tryckas perfekt å

Skånska Centraltryckeriet

Grönegatan 14
Lund. Tel. **10275**

E. A. Setterquist & Son Eftr. ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

OLOF HAMMARBERG ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 291260

FÖR JULEN

Julotta utarbetad av Knut Peters på grundvalen av svenska handskrifter från reformationstiden. Kr —: 75

Vid Completorium under julen med teckningar av Erik Abrahamsson Kr —: 75

Gleerups

MUSICA ORGANI

ORGELKOMPOSITIONER

från 1700- och 1800-talen
samlade och utgivna av

HENRY WEMAN

FÖRORD.

Den samling orgelstycken, som härmed föreligger under benämningen Musica Organi, anknyter till den av undertecknad år 1933 utgivna Orgelskola (Gamla mästare), vars intentioner den vill föra vidare. Samlingen avser sålunda dels att vara en fortsatt vägledning i orgelspelning, dels att i en sammanträngd form giva en bild av orgelstilens utveckling efter Bach fram till 1800-talets slut. Mot det förstnämnda målet syftar avdelningarna I-III, medan avdelning IV upptager ett antal orgelstycken av de orgelns mästare, vilka i främsta rummet representera utvecklingen inom den egentliga orgelmusiken fram till slutet av 1800-talet.

Innehåller: Pedalstudier, Det klassiska triospelet, Små preludier och fugor samt Valda orgelstycken från 1700- och 1800-talen.

Häftad Kr. 20: 35 Inbunden Kr. 28: 35

I bok- och musikhandeln

Regeringsg. 35 - Stockholm - Tel. 231115

Ny kyrkomusik
inför julhelgen

HIMMELRIKET ÄR NÄRA

Orgelbetraktelser över GUSTAF NORDQVISTS
koral till Sv. Ps. Nr. 48

av

ALBERT RUNBÄCK (*Ingångspreludium*), DANIEL OLSON (*Koralpartita*), JAKOB NYVALL (*Koralpartita*) REINHOLD ANDERSSON (*Orgelkoral*) och EINAR SKAGERBERG (*Fantasi*).

”Alltigenom välgjorda orgelsatser.”

David Ahlén

Kr. 5: 25

LARS EDLUND

TRE KORALER

för orgel

Guds rena lamm oskyldig, I mörker sjönko lyckodrämmens
länder, Min själ och sinne låt Gud råda.

”Edlunds orgelkoraler utgör onekligen ett vackert löfte. Påtaglig
kontrapunktisk talang — måttfullt och orgelmässigt.”

Gösta Lundborg i *Kyrkomusikernas Tidning*

Kr. 3: —

DANIEL OLSON

SVIT FÖR ORGEL

Introduktion — Andante — Pastoral — Fughetta

”Ett väl konciperat verk i upsalatonsättarens strama formgivning
med dess klara kontrapunkt, dess måttfulla behandling av instrumentet
och dess varmt andliga innehåll.”

Carl Godin i *Upsala Nya Tidning*

Kr. 3: 50

I bok- och musikhandeln

CARL GEHRMANS MUSIKFÖRLAG, Stockholm